

Frans aardkastanje [*Conopodium majus* (Gouan) Loret], vermoedelijk al enkele tientallen jaren inheems in Nederland

Niels Jeurink (Tauw Milieu, Postbus 133, 7400 AC Deventer)

Manuel (E.) J. Kneepkens (Antoniusstraat 13, 7044 AP Lengel)

André J. Hertog (De Lijsterbes 76, 6942 TN Didam)

Conopodium majus (Gouan) Loret native in the Netherlands, probably already during some decades

In 1995, *Conopodium majus* (Gouan) Loret was discovered in the Netherlands, simultaneously at two different localities. One site is located near Gendringen, in the East of the province of Gelderland, the other near Boxtel, in the province of Noord-Brabant. The woodland biotopes correspond with localities from abroad.

Inleiding

Nadat in eerdere publicaties een spoedige ontdekking zowel werd verwacht¹ als betwijfeld², zijn in 1995 twee verschillende populaties van *Conopodium majus* (Frans aardkastanje) ontdekt. Het zijn de eerste waarnemingen van deze soort in Nederland.

De planten werden gevonden tijdens twee afzonderlijke excursies. De eerste daarvan was een inventarisatie van de plantenwerkgroep van KNNV afdeling Doetinchem op landgoed Landfort, drie kilometer ten zuidwesten van Gendringen. Op deze dag werden enkele exemplaren van de soort aangetroffen, zodat een tweede excursie werd georganiseerd om ter plekke een vegetatieopname te maken. Tijdens deze excursie, op 26 april 1995, werd een aantal nieuwe groeiplaatsen ontdekt, vooral toen de excursie toegang kreeg tot het gebied binnen de ringgracht van het landgoed. De verwaarloosde tuin rond het landhuis heeft een parkachtig karakter en telt allerlei exotische boomsoorten. Groot was de verrassing toen bleek dat Frans aardkastanje hier overvloedig voorkomt.

De andere excursie, van de Landelijke Jongeren van de KNNV, had plaats op 26 mei 1995 en voerde naar het bosgebied De Geelders, enkele kilometers ten zuidoosten van Boxtel. Tijdens deze laatste excursie werd Frans aardkastanje gevonden op een weinig belopen bospad door loofbos, dicht bij Kasteren. Het aantal planten is hier kleiner, waarschijnlijk zijn er enkele tientallen te vinden.

Herkenning – Fig. 1

Conopodium majus is een betrekkelijk onopvallende maar overblijvende Schermbloemige, met een slank, rechtopstaand postuur. De plant, die zowel afstaand behaard als onbehaard kan zijn, laat zich identificeren aan de combinatie van de volgende kenmerken. Deze zijn ontleend aan eigen waarnemingen en aan literatuur.^{3 4 5 6 7}

De niet of ten hoogste weinig vertakte stengel is 10–60 cm hoog en na de bloei duidelijk hol. Het ondergrondse deel daarvan vormt geen wortels en is bovendien buigzaam en opvallend kronkelig. De stengel loopt aan de onderkant uit in een priemvormige punt, wat tevens de aanhechtingsplaats is van een onregelmatig gevormd en

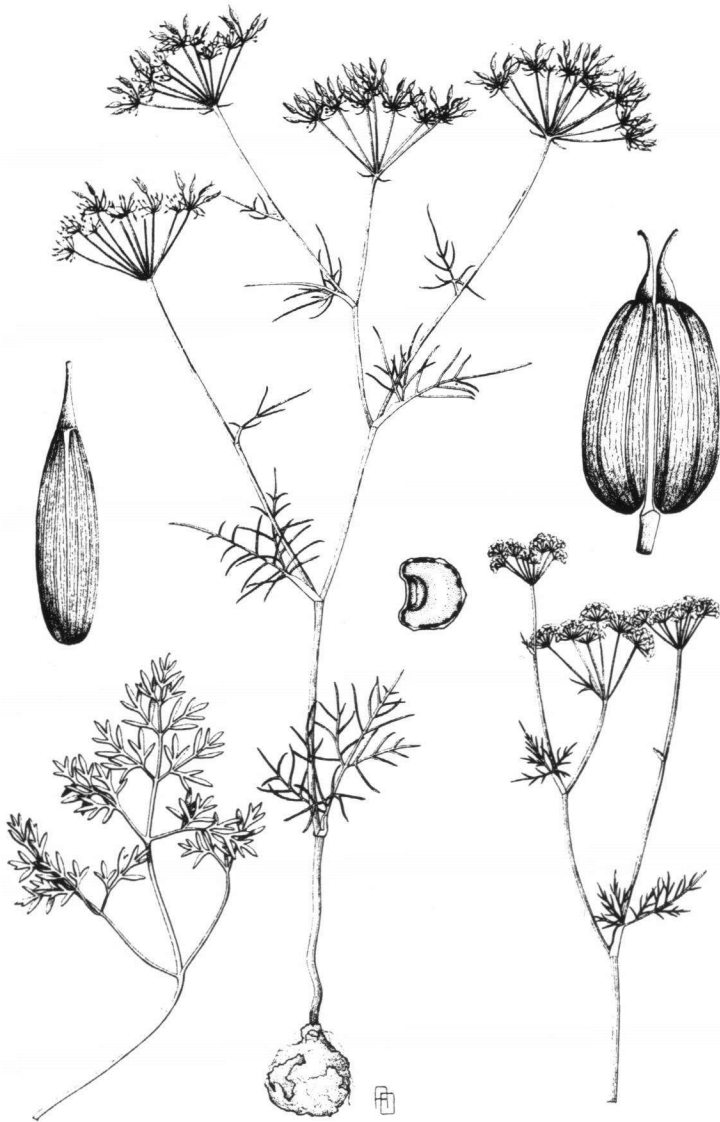

Fig. 1. *Conopodium majus*. Uit: T.G. Tutin, 1980. Umbellifers of the British Isles: 69. B.S.B.I. Handbook 2. Londen.

eetbaar, donkerbruin knolletje. De op Landfort opgegraven knolletjes waren ten hoogste 1 cm in doorsnede en bevonden zich meestal diep onder het aardoppervlak. De blijkbaar zwakke aanhechting zorgt ervoor dat het knolletje bij het uittrekken van de plant (vrijwel) altijd in de bodem achterblijft (!). De bladstelen van de wortelbladen staan als een rozet op de knol en lijken dus los van de stengel uit de grond te komen. Ze zijn in omtrek breed-driehoekig en twee- tot drievoudig geveerd; de

blaadjes van de laatste orde zijn diep veerdelig en hebben lijn- tot lancetvormige slippen. Tegen de bloeitijd zijn de wortelbladen geheel afgestorven. De stengelbladen zijn kleiner en veerdelig, met lijnvormige slippen. De eind-slip is daarvan de langste. Deze bladen zijn zittend op een stengelomvattende, 1–8 mm lange schede; in omtrek zijn ze ruitvormig. In de vruchtijd zijn ook de stengelbladen afgestorven. Het aantal schermstralen bedraagt steeds 7–12. De (eindstandige) schermen knikken in het knopstadium, waardoor de stengel als het ware een sierlijke, vraagtekenvormige knik maakt. Het omwindsel ontbreekt meestal of bestaat uit ten hoogste 2 blaadjes. Het aantal omwindseltjes bedraagt doorgaans 2–5, maar deze vallen snel af. Kelktanden ontbreken. Het *stypodium*, het stijlkussen, is kegelvormig en ongeveer even lang als breed, wat de plant zijn wetenschappelijke naam (*Conopodium*, oftewel ‘kegelvormige voet’) heeft opgeleverd. De vruchten van de Franse aardkastanje zijn smal-ovaal van vorm en voorzien van een 2-tandige snavel; bij rijpheid zijn de vruchten zwart van kleur. De zaden worden in onze streken voor het einde van juni gevormd. De hoofdbloei van de twee tot nu toe bekende, Nederlandse populaties is omstreeks mei. Op een zonnige plek op Landfort bloeiden echter al eind april enkele planten volop, terwijl in de tweede helft van juni geen bloeiende plant meer werd gevonden. Ook bij Boxtel bloeiden de planten eind mei; halverwege juli werd geen van de planten meer teruggevonden.

Op Landfort is *Conopodium majus* in 1988 gedetermineerd als *Carvum carvi* (Echte karwij). De soort die in dat jaar talrijk was⁸, werd ook (als Karwij) vermeld op een inventarisatielijst van het landgoed uit 1971.⁹ We veronderstellen dat Franse aardkastanje ook toen foutief gedetermineerd is, zodat de soort naar alle waarschijnlijkheid al zeker 25 jaar in Nederland voorkomt.

Verspreiding

Het areaal van Franse aardkastanje omvat het Atlantische en W.-Mediterrane gebied. De soort is tot dusverre aangetroffen van N.-Marokko tot M.-Noorwegen (Nordland; enkele geïsoleerde vindplaatsen ten noorden van Trondheim).¹⁰ Ook in Ierland komt de plant voor, hoewel minder algemeen dan in Groot-Brittannië. De oostelijke rand van het verspreidingsgebied loopt onder meer door M.-Frankrijk. Behalve in deze strook is de soort ook aangetroffen op Corsica, waar ze zeldzaam is¹¹ en op enkele plaatsen in Italië, zelfs tot op Sicilië.¹² Hoewel het areaal uitgestrekt is komt de soort maar in een beperkt deel min of meer algemeen voor. Zo is het aantal vondsten in België tot dusverre beperkt gebleven tot vijf¹³ en ook in Duitsland is het aantal vindplaatsen tot nu toe gering. Nadat de soort in de Harz in 1958 werd ontdekt zijn in Duitsland maar enkele nieuwe vondsten bekend geworden.¹⁴ Het aantal planten per vindplaats loopt sterk uiteen.

Dat is ook het geval bij de beide nu bekende Nederlandse vindplaatsen: bij Boxtel ging het slechts om enkele tientallen planten, terwijl het bij Gendringen om een veel grotere populatie van duizenden planten ging. Het aantal exemplaren op een groeiplaats kan overigens ook per jaar verschillen. Zo werden van een in 1970 in Frankrijk gevonden populatie pas in 1973 opnieuw sporen gevonden, ondanks grondig zoeken in een vergelijkbare periode in de tussengelegen jaren.

Standplaats

De groeiplaatsen van de Franse aardkastanje in België en in Duitsland laten zich indelen in een tweetal grote groepen, namelijk (voorheen) verwaarloosde landgoederen en vochtige, matig voedselrijke en matig tot geheel beschaduwde plaatsen in loofbossen. Het karakter van de tot nu toe gevonden Nederlandse groeiplaatsen sluit bij deze tweedeling aan. Op Landfort groeit *Conopodium majus* zowel in verruigd grasland als op allerlei min of meer beschaduwde plaatsen. Het grasland wordt tegenwoordig niet meer als gazon beheerd en nog 'slechts' twee maal per jaar gemaaid. De groeiplaats bij Boxtel is daarentegen op een vochtig, matig voedselrijk en matig beschaduwd pad in loofbos gelegen.

De vegetatie, waarbinnen de soort is gevonden, vertoont vrij sterke verschillen. Zo is Franse aardkastanje op Landfort aangetroffen in een beschaduwde, vrij intensief belopen berm met molshopen, in een Rietgrasruigte tussen bomen, in een bosplantenvegetatie onder een solitaire linde en in een onbeschaduwd en onbemest grasland. Op alle plaatsen is het bodemmateriaal lemig fijn zand.

Veel voorkomende begeleiders op Landfort zijn Hondsdraf (*Glechoma hederacea*), Gewoon struisgras (*Agrostis capillaris*) en Ruw beemdgras (*Poa trivialis*). Abundante begeleidende soorten zijn er weinig, alleen Speenkruid (*Ranunculus ficaria*) en Gestreepte witbol (*Holcus lanatus*) zijn twee maal in aanzienlijke hoeveelheden gevonden. Veel van de overige gevonden soorten zijn soorten van plaatsen met een min of meer gestoorde bodem.

De groeiplaats bij Boxtel vertoont qua soortensamenstelling enige overeenkomsten met één der groeiplaatsen op Landfort. Bossoorten die bij Boxtel werden gevonden waren onder meer Boskortsteel (*Brachypodium sylvaticum*), Bosanemoon (*Anemone nemorosa*), Slanke sleutelbloem (*Primula elatior*), Bloedzuring (*Rumex sanguineus*) en Reuzenzwenkgras (*Festuca gigantea*). Ook deze groeiplaats bleek daarnaast rijk aan triviale soorten en bovendien aan soorten van vochtige tot natte standplaatsen, zoals Gewone engelwortel (*Angelica sylvestris*), Moerasspirea (*Filipendula ulmaria*), Gele lis (*Iris pseudacorus*) en Rietgras (*Phalaris arundinacea*).

Boskortsteel en Bosanemoon zijn ook op een groeiplaats bij Bad Bentheim aangetroffen; voor Engelse groeiplaatsen wordt naast deze beide bossoorten Groot heksenkruid (*Circaea lutetiana*) karakteristiek genoemd.¹⁵

De zowel op Landfort als bij Boxtel gevonden 'triviale' soorten geven de indruk dat beide groeiplaatsen tenminste enigszins zijn verstoord.

Hoewel *Conopodium majus* te boek staat als een kalkmijdende soort is ze een enkele keer ook op kalkhoudende bodems aangetroffen. Meestal is de pH op de Franse groeiplaatsen echter lager dan 7 (meest zwak zure bodems) en is het milieu voedselarm. Ook in Groot-Brittannië is de soort alleen buiten de kalkgebieden en hoogvenen algemeen. In Frankrijk is de plant te vinden op tamelijk droge tot vochtige plaatsen, terwijl de soort in Duitsland bekend is van vochtige, matig voedsel- en basenrijke zand- en leembodems van extensief gebruikte bergweiden, parken en slootkanten. Bij Düsseldorf is de soort overigens, gedeeltelijk in tegenspraak hiermee, in een jong essenbos op zeer zure bodem aangetroffen. De pH van de bodem bedroeg hier tussen 3.6 en 3.8.¹⁶

De grote variatie in de Nederlandse groeiplaatsen maakt het lastig de soort in vegetatiekundig opzicht te typeren. Dit is ook het geval in Duitsland¹⁷ en in Frankrijk, waar een groot aantal vegetatietypen wordt genoemd waarin de soort kan voorkomen.

Besluit

De vraag waarom *Conopodium majus* eigenlijk zo schaars is in NW.-Europa (met uitzondering van Groot-Brittannië) is gerechtvaardigd. Op Landfort vormde naar schatting slechts één op de honderd planten een bloeistengel. Ook in Boxtel werd een aantal niet bloeiende planten waargenomen, hoewel op die vindplaats een groter percentage van de planten bloeide. De blijkbaar geringe zaadproductie, die ook werd geconstateerd bij een populatie bij Düsseldorf, verklaart wellicht waardoor de verbreiding van de soort zo traag verloopt. Daarmee is de vraag naar het waarom van de spaarzame bloei nog onbeantwoord. Mogelijk brengen nieuwe vondsten van de plant hierin meer duidelijkheid. Opvallend blijft dat veel van de groeiplaatsen, vooral die op oude landgoederen, een op de een of andere wijze gestoorde bodem hebben. Op Landfort lijkt bodemverstoring, zoals vergraving (mollen, woelmuizen) of (soms intensieve) betreding de soort weinig te deren. Wellicht bevordert het gewroet in onze contreien juist de verspreiding van de knolletjes. Het zou ons niet verbazen als Franse aardkastanje zich op meer plaatsen in Nederland schuil houdt. Het ontdekken van de soort kan alleen in het vroege voorjaar plaatsvinden!

1. E. J. Weeda, 1993. De Franse aardkastanje [*Conopodium majus* (Gouan) Loret] nadert de Nederlandse grenzen. *Gorteria* 18: 129–130.
2. P. A. Slim & G. Londo, 1994. Nogmaals de Franse aardkastanje [*Conopodium majus* (Gouan) Loret]. *Gorteria* 19: 153.
3. A. R. Clapham, T. G. Tutin & D. M. Moore, 1987. *Flora of the British Isles*. Third ed. Cambridge.
4. G. Hegi, 1926. *Illustrierte Flora von Mitteleuropa*, Band V, 2. Teil. München.
5. J. C. Rameau, D. Mansion & G. Dumé, 1989. *Flora forestière française, Guide écologique illustré*. Deel 1, Plaines et collines: 1020–1021. Parijs.
6. T. G. Tutin, 1980. *Umbellifers of the British Isles*. BSBI-serie nr. 2. Londen.
7. T. G. Tutin, et al., 1968. *Flora Europaea*, vol. 2. Cambridge.
8. Mondelinge mededeling H. G. Kreeftenberg.
9. KNNV, 1971. Inventarisatie van het landgoed 'Landfort' bij Gendingen, eigendom van Stichting 'Het Geldersch Landschap' te Arnhem.
10. J. Lid, 1985. *Norsk, Svensk, Finsk Flora*. Oslo.
11. M. Conrad, 1975. Au sujet du *Conopodium denutatum* Koch. *Le Monde des Plantes* 70 (384): 8.
12. J. R. Wattez, J. C. Thomas & M. Douchet, 1975. *Conopodium denutatum* Koch., plante inédite dans le département de la Somme. *Le Monde des Plantes* 70 (381): 1–3.
13. L. Andriessens & C. Nagels, 1991. Een vijfde groeiplaats van *Conopodium majus* (Gouan) Loret in België. *Dumortiera* 47: 30.
14. E. Garve, 1994. *Atlas der gefährdeten Farn- und Blütenpflanzen in Niedersachsen und Bremen. Kartierung 1982–1992*. Teil: A–K. Hannover.
15. J. Bielen, 1990. De Franse aardkastanje in Bentheim. *Onder de Loep*: 15–17.
16. E. Rückert & B. Bader, 1985. Ein neuer Fundort der Erdkastanie (Apiaceae) in Nordrhein-Westfalen. *Natur und Heimat* 45: 103–106.
17. E. Oberdorfer, 1990. *Pflanzensociologische Exkursions Flora*. Stuttgart.